

DOSSIER

Jan Siebelink

Knielen op een bed violen

DE BEZIGE BIJ, 2005

ANALYSE

door Lucas Kruse

Het verhaal

Hans Sievez groeit op in Lathum, een dijkdorp dat ligt in een veenlandschap bij Velp. Als zijn vader in een visioen door God 'bij zijn nekvel' wordt gegrepen (p. 27), breekt hij met de hervormde kerk en zoekt hij het zuivere geloof bij strenge predikers. Hij sleept zijn vrouw en zoon daar regelmatig naartoe, hoewel die niets moeten hebben van de preken die doortrokken zijn van schuld en boete.

Hans gaat uiteindelijk zijn eigen weg, verlaat het dorp en keert er pas terug voor de begrafenis van zijn vader. Bij die gelegenheid ziet hij zijn jeugdvriendin Margje terug. Ze trouwen, vestigen zich in Velp en beginnen een kwekerij. Na enige tijd raakt ook Hans onder de invloed van strenge predikers. Hierdoor verwaarloost hij zijn gezin en de kwekerij.

Thematiek

Knielen op een bed violen gaat over de invloed die de plotselinge orthodox calvinistische geloofsovertuiging van een man heeft op het gezinsleven.

Hans Sievez lijdt onder het juk van zijn strenge vader, die in een visioen door God 'geslagen' wordt en sindsdien vrouw en zoon indoctrineert met de strenge, pikzwarte calvinistische leer, doordeesemd van predestinatie, schuld, boete, hel en verdoemenis. Alles staat in het teken van het geloof.

En de geschiedenis herhaalt zich. Hans komt onder de invloed van boetepredikers, aan wie hij geen weerstand kan bieden. De gevolgen van zijn keuze zijn groot: de kwekerij verloopt, zijn gezin is de dupe.

De roman gaat behalve over geloof ook over de onvoorwaardelijke liefde tussen Margje en Hans. Nadat hij 'geslagen' is door de Heere worstelt Hans jarenlang met de vraag wat zwaarder weegt: zijn liefde voor Margje en zijn gezin of zijn liefde voor God. Dat hij uiteindelijk voor God kiest, stelt Margjes liefde

voor hem danig op de proef, maar ondanks alles blijft ze van hem houden.

Ook in andere relaties speelt liefde een rol. Hans houdt zielsveel van zijn moeder. Daarom ook houdt hij direct van Johanna, de verloofde van Ruben.

Wrang voor Hans is dat Tom (de zoon die hij verstoot omdat ze een dochter had moeten zijn) hem haat en zielsveel van Margje houdt, zoals hij in zijn jeugd zijn vader haatte en naar zijn moeder trok.

Liefde tot slot koesteren Hans en Ruben voor de planten en bloemen die ze zo zorgvuldig kweken. Dat blijkt wel uit hun ergernis en verdriet als ze niet-verkochte bloemen moeten doordraaien.

Verlangen en droom spelen een rol - Siebelink toont zich in deze roman opnieuw een romanticus. De kleine Hans Sievez heeft een eigen fantasiewereldje gecreëerd in het veenmoeras rondom het dorpje Lathum. Hij fantaseert erop los tijdens zijn poppenkastspel en koestert een droom: 'groot en sterk willen zijn en uit Lathum willen weggaan' (p. 42).

De roman heeft verschillende leidmotieven. Hans klampt zich vast aan een konijn. Als zijn vader het dier verkoopt, is dat voor Hans een keerpunt: hij verlaat zijn vader en besluit nooit meer naar Lathum terug te keren. Ook van belang is het hoofddoekje van zijn moeder, dat hij bij zijn kleren stopt als hij het huis verlaat.

Jozef Mieras geeft Hans een varenfossiel als teken van zijn vriendschap. Hans bewaart het, maar verstoppt het voor Margje. Ook de foto waarop Jozef en andere collega's van hem staan, is belangrijk. Verder spelen een rol: psalm 119, violen (zie bij 'Titel en motto's'); Mieras' 'aan alle kanten uitpuilende koffer' (p. 202), de stichtelijke boeken (met name *De navelgving van Christus* van Thomas à Kempis) en de geheime bergplaats voor die boeken.

Titel en motto's

Violen komen voor het eerst voor in hoofdstuk 25. Hans heeft zojuist voor de zoveelste keer bezoek gehad van Jozef Mieras. Die heeft hij ooit al eens in elkaar geslagen en hij vraagt zich af waarom die zijige evangelist hem niet met rust laat. Dan ziet hij in dat Jozef werkelijk bezorgd om hem is en is hij geraakt door zijn warme woorden. Zijn wrevel ebt weg. Hij kijkt naar het bed violen dat hij zojuist heeft geplant en bedenkt dat ze sterk zijn: 'In het voorjaar zou het bed donkerblauw zijn'. Hans heeft zijn weerstand opgegeven en heeft voor het geloof gekozen.

Na deze passage wordt nog enkele keren over violen gesproken (p. 197, 244, 245). Aan het eind van hoofdstuk 49 komt de titel letterlijk ter sprake. Het is een sleutelpassage in de roman. Nadat enkele predikers zijn vertrokken, knielt Hans 'op het bed violen' en vouwt zijn handen (p. 247).

Het motto van de roman, '... en had de liefde niet...' (1 Cor. 13), komt op pagina 111 ter sprake. Hans en Margje vragen aan de predikant in Velp of hij voor hun huwelijk wil preken over Corinthiërs 13:2.

Aan de zeven delen van de twee boeken gaan ook motto's vooraf: de eerste zeven verzen van psalm 119. Naar deze psalm wordt verschillende keren verwezen.

De roman is opgedragen aan Kaj, Hanne en Teun: de drie kinderen van Jan Siebelink.

Structuur en techniek

De roman begint met een soort voorwoord, waarin het dijk-dorp Lathum en de omgeving worden voorgesteld. Daarna volgt het Eerste Boek, met drie genummerde delen, die zijn onderverdeeld in 23 genummerde hoofdstukken. In dit Boek wordt in zo'n honderd pagina's de jeugd van Hans Sievez beschreven tot en met zijn huwelijk en de geboorte van Ruben. Het Tweede Boek verhaalt de rest van zijn leven. Dit Boek

beslaat de delen vier tot en met zeven, die zijn onderverdeeld in de hoofdstukken 24 tot en met 84. In een soort nawoord bezoeken Margje en haar zonen de steenhouwer. Daarna volgt nog een Bronvermelding, waarin twee boeken staan die de auteur heeft geraadpleegd. Eén boek gaat over het leven van Jan Paauwe (zie onder het kopje 'Achtergronden').

De roman wordt vrijwel geheel chronologisch verteld. De vertelde tijd bestrijkt het leven van Hans vanaf zijn tiende tot en met zijn dood, in totaal zo'n vijftig jaar. Om zo'n grote tijdsperiode te beschrijven maakt de verteller veelvuldig gebruik van tijdverdichting. Zo is Ruben aan het eind van hoofdstuk 23 net geboren en in het begin van hoofdstuk 24 bijna tien.

Er is sprake van een alwetende verteller, die vooral schrijft vanuit de hoofdpersoon, Hans Sievez. Opmerkelijk is het je-perspectief dat enkele keren opduikt. Vanuit de marge lijkt iemand zijn stem te verheffen (het lijkt de stem van Jan Siebelink te zijn), die commentaar levert op de gedragingen van de vader (p. 163-164) of de vader in de je-vorm vragen stelt (p. 196). Ook in meer algemene formuleringen stelt een soort tegenstem de vader soms vragen (p. 263). Een enkele keer is deze stem zelfs een smekende raadgever (p. 285).

De weersomstandigheden spelen enkele keren een opvallende rol. Zo onweert het als de jonge Hans en Margje in het veen zijn, zodat ze in de hut bij Patmos moeten schuilen en als vanzelfsprekend dicht bij elkaar kruipen. Aan het visioen van Hans gaan vreemde, oudtestamentische weersomstandigheden vooraf: ondanks de 'blauwe schitterend heldere hemel' is er sprake van 'een sterk aanzwellend ruisen', van 'een heel bleek schijnsel', van 'duisternis, op klaarlichte dag' (p. 169). Hans ziet het noodweer dat zijn kassen verwoest, als een straf van God.

Jan Siebelink situeert de roman (zoals veel van zijn eerdere boeken) in de omgeving van Lathum (waar Hans opgroeit) en Velp (waar zijn kwekerij ligt). Het Veluwe landschap wordt sfeervol beschreven. De rivier de IJssel is voor de arme Lathumers, zoals het gezin waarin Hans opgroeit, een belangrijke scheidslijn: aan de overkant kom je zelden omdat je leven zich als pachtboer of arbeider op een steenfabriek aan deze kant van de rivier afspeelt. De roman speelt een korte periode ook in Den Haag, Boskoop en in als troosteloos getypeerde dorpen waar Hans in donkere boerendelen allerlei diensten bijwoont, zoals Noordeloos, Hardinxveld-Giessendam, Genemuiden en Lunteren.

Personages

Hans Sievez is als kind een dromerige, fantasierijke jongen, die het liefst alleen is, thuis met zijn konijn of in een schuilhut midden in een deinend moeras. Hij is bang voor zijn stugge, strenge vader. Zijn lieve, zorgzame moeder is te zwak om hem tegen zijn vader te kunnen beschermen.

Hij trouwt met zijn jeugdliefde en ze krijgen twee zonen. Nadat hij onder de invloed is geraakt van de strenge predikers komen zijn liefde voor zijn vrouw en die voor God steeds meer op gespannen voet te staan. Door atrose en longkanker kan hij vanaf zijn 55ste nauwelijks nog lopen. Hij moet zijn bedrijf

auteursdossier

sluiten en vindt troost bij zijn broeders in het geloof.

Zijn vrouw Margje is nuchter en praktisch. Ze houdt zielsveel van Hans, maar haar liefde wordt danig op de proef gesteld. Wanneer ze ontdekt dat Hans veel geld heeft gebruikt om religieuze literatuur aan te schaffen, verdwijnt ze, samen met hun jongste kind. Na twee weken keert ze echter terug.

Ruben, de oudste zoon van Hans en Margje, is op de ulo een middelmatige leerling. Hij volgt de kweekschool, wordt onderwijzer om zo de militaire dienst te ontlopen en blijft lang thuis wonen. Hij bewondert zijn vader en wil een voorbeeldige zoon zijn.

Tom, Rubens jongere broer, is een goede leerling op school. Maar hij krijgt verkeerde vrienden, drinkt veel en wordt van school gestuurd. Hij rebelleert openlijk tegen zijn vader en confronteert hem in harde bewoordingen met de gevolgen die zijn geloofsbeleving heeft voor zijn gezin.

Jozeff Mieras is een geloofsfanaticus die de jonge Hans ontmoet als hij in Den Haag als leerling op een kwekerij werkt. Hans slaat hem dan nog – letterlijk – van zich af, maar als Jozeff hem jaren later in Velp opzoekt, raakt hij in de ban van zijn prediking.

Taal en stijl

Met name in het Eerste Boek hanteert de auteur een eenvoudige toon en simpele woordkeus, die doen denken aan een historische streekroman. Soms lijkt er zelfs sprake van een parodie op een jongensroman (p. 51-52).

Deze simpele, naïeve stijl lijkt Siebelink bewust te hebben gekozen, om te benadrukken dat de hoofdpersoon van een eenvoudige komaf was.

Groot is het contrast met de veel archaischer, bijbelse taal nadat Hans als een blikseminslag door God getroffen is. De eenvoudige Hans probeert de cryptische, beeldende wijsheden van de kerkvaders en boetepredikers te begrijpen, citeert vaak uit de bijbel en past zijn eigen taalgebruik navenant aan.

Bij de beschrijving van de diensten van de 'broeders' laat de verteller zijn afkeer en spotlust blijken. Bijvoorbeeld als de imposante slagersknecht onuitgenodigd bij Margje en Hans aan de dis aanschuift (p. 273). Vooral Margje steekt haar afkeer voor de broeders niet onder stoelen of banken: nuchter reageert zij op hun geharnaste taal (p. 431, 434).

De verteller zorgt voor de nodige sfeer, vaak is er sprake van dreiging, goed passend bij de sombere calvinistische geloofs-

overtuiging.

Opvallend ten slotte is het vakjargon van de kwekers: zaadbakken moeten worden bebroest, voorkiemen zijn aan het verspochten, voorkiemen moeten worden verspeend met een scherp gepunt rietje.

Reacties

Op de roman werd vrijwel unaniem enthousiast gereageerd. Thomas van den Bergh (*Elsevier*, 19 februari 2005) spreekt van 'een waarlijk grootse roman', die 'met een krakende donderslag' een einde maakte aan de reeks slechte boeken van het boekjaar 2004-2005. Hij noemt de roman 'een prachtig monument (...) voor zijn ouders (...)'. Een fraai eerbetoon aan twee eenvoudige, zoekende mensen. Hij sluit zijn recensie aldus af: 'Wie dit boek leest zonder brok in zijn keel, is geen mens'.

Hans Werkman (*Nederlands Dagblad*, 4 februari 2005) merkt op geen schrijver te kennen die zó zijn eigen werk in varianten herhaalt. Dit lijkt een zwaktebod, maar is het niet. De schrijver kiest 'vers en fris', als het ware voor de eerste keer, zijn bekende onderwerpen. En hoewel Werkman de ingrediënten kent, laat hij zich opnieuw meeslepen door de gedrevenheid van de auteur. 'Maar in mij wroet wel de gedachte: nu moet het de laatste keer zijn, Jan.'

Volgens Joep van Ruiten (*Dagblad van het Noorden*, 28 januari 2005) toont Siebelink zich een groot stilist, 'een vakman die over een vakman schrijft'. Volgens hem zit de kracht van de roman vooral 'in de wijze waarop de worsteling tussen de menselijke liefde en de goddelijke genade inzichtelijk wordt gemaakt. Kunnen die naast elkaar bestaan, of is het hemelse paradijs meer waard dan het aardse?' De vader kiest voor de goddelijke genade, maar slaagt er niet in zijn keuze aan zijn gezin uit te leggen.

Sevtap Baycili (*Vrij Nederland*, 26 februari 2005) merkt op dat de auteur de roman heeft geschreven met compassie 'en uit verlangen de mysterieuze bekering van zijn vader te ontraadselen'. 'Gelukkig' heeft Siebelink het antwoord op deze vraag niet gevonden, en dat wist hij al tijdens het schrijven. 'Want dat is een vorm van bescheidenheid die de vertelling vanzelfsprekend belangrijker maakt dan het antwoord waarnaar de schrijver zoekt.' De roman is heel zuiver en goed geschreven en verdient 'alle prijzen die we in Nederland hebben'.

Arjan Peters (*de Volkskrant*, 28 januari 2005) is van mening dat de vertellende zoon níet met zijn vader heeft willen afrekenen. Er is eerder sprake van mededogen, liefde en zelfs lichte jaloezie. 'Siebelink probeert Sievez te begrijpen. (...) Hij betreurt zijn vaders fatale roeping, maar kan hem desondanks volgen. Dat is een prestatie. Daardoor, doordat de auteur het hoogst subtiele midden bewaart tussen afkeer, medeleven, onbegrip en respect, groeit deze reconstructie uit tot een monumentaal eerbetoon. Ook aan de taal van de vader.'

Ook Janet Luis (*NRC Handelsblad*, 4 februari 2005) probeert nauwkeurig de relatie tussen vader en zoon te typeren: 'Hier vindt geen vereffening plaats, maar een weging, een poging om zich in verschillende levensvisies te verplaatsen. Die van de "gewone" gelovige (...). En die van de streng gelovige (...).'

Volgens Wim Vogel (*Haarlems Dagblad*, 22 januari 2005) is deze roman de gruwelijkste van Siebelink 'omdat hij tot nu toe niet eerder de machteloosheid van moeder en kinderen jegens de terreur van de fundamentalistisch-calvinistische taal zo schrijnend durfde te verwoorden'. Siebelink heeft met deze roman een monument voor zijn vader willen neerzetten, maar het is een monument voor zijn moeder geworden: 'een ontroerend en hartverscheurend monument voor zijn moeder (...). Een monument dat veel bloemen verdient!'

Achtergronden

Verwante auteurs/thematiek

Jan Brokken (*Haagse Post*, 11 juli 1981) onderzocht de achtergronden van het succes van vier auteurs die in de jaren tachtig veel lezers trokken: Jan Wolkers, Maarten 't Hart, Maarten Biesheuvel en Jan Siebelink. Hij typeert hen als 'schrijvers in de wurggreep van Calvijn', die voor stof voor hun romans putten uit hun eigen jeugd en toont aan hoezeer hun thematiek overeenkomt. De hoofdpersonen ontworstelen zich allen op moeizame wijze aan het starre geloof van hun ouders, maar komen er toch nooit helemaal meer los van. In al hun romans is sprake van angst én respect, haat én liefde jegens de vader, preoccupatie met seksualiteit en de wil om het kleinburgerlijke milieu te ontstijgen. Er zijn ook verschillen. In tegenstelling tot Wolkers en 't Hart is er bij Siebelink nauwelijks sprake van rancuneus of meewarig terugtrappen, maar eerder van een gelaten onmacht en zelfs bewondering. Er is ook geen sprake van een diepgravend conflict tussen vader en zoon. Siebelink hierover in een interview (*Trouw*, 29 januari 2005): 'Schrijvers als Biesheuvel, 't Hart en Wolkers rekenden af met hun calvinistische jeugd. Ik probeer juist dieper in die wereld door te dringen. Ik wil het echt weten.'

Paauweanen

De vader van Jan Siebelink raakte gaandeweg gefascineerd

door de Paauweanen: een uiterst orthodoxe groep calvinisten, volgelingen van dominee Jan Pieter Paauwe (1872-1956). Deze predikant uit Bennekom werd de Nederlandse Hervormde Kerk uitgezet, toen hij weigerde enkele vrijzinnigen in te schrijven als lid van de kerk. Paauweanen willen niets te maken hebben met de kerk, ze praktiseren thuis: in huiselijke kring lezen ze de bijbel (in de Statenvertaling), de preken van Paauwe en de 'bevindelijke', oudvaderlijke geschriften van reformatoren van de zestiende eeuw. Volgens Paauweanen kan de mens zelf niets aan zijn zaligheid toevoegen: alles draait om de uitverkiezing en om de kwellende vraag of de zondaar waarlijk bekeerd is. Over deze dominee schreven L.F. Dros en N.J.P. Sjoer een boek: *Als een eenzame mus op het dak* (1994). ■

Voor wie meer wil weten

Recensies:

- Baycili, Sevta. 'Vreemdgaan met God'. In: *Vrij Nederland*, 26 februari 2005.
- Bergh, Thomas van den. 'Razende religie'. In: *Elsevier*, 19 februari 2005.
- Luis, Janet. 'Slaag in een stoffige omgeving'. In: *NRC Handelsblad*, 4 februari 2005.
- Peters, Arjan. 'Toen God in Velp verscheen'. In: *de Volkskrant*, 28 januari 2005.
- Ruiten, Joep van. 'Worstelen met God en de liefde'. In: *Dagblad van het Noorden*, 28 januari 2005.
- Storm, Arie. 'Heeft u de Christus gezien?'. In: *Het Parool*, 3 februari 2005.
- Vogel, Wim. 'Een duister verlangen naar bescherming'. In: *Haarlems Dagblad*, 22 januari 2005.
- Werkman, Hans. 'Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader'. In: *Nederlands Dagblad*, 4 februari 2005.

Interview:

- Drayer, Elma. 'Monument voor een calvinist'. In: *Trouw*, 29 januari 2005.

Hieronder vindt u gegevens van boeken en tijdschriftartikelen over het werk van Jan Siebelink. Raadpleeg het bestand LiteRom in de openbare bibliotheek voor interviews en besprekingen van afzonderlijke titels die zijn verschenen in dag- en weekbladen.

- Ferron, Louis. 'Siebelink, geestverwant'. In: *De Revisor* 28 (2001) 3, p. 76-80.
- Heymans, J. 'God als gangmaker'. In: *Het schaduwelftal : over sport en literatuur*. Rap, 1994, p. 151-167.
- Heymans, Toine en Henny van Boekel. 'Jan Siebelink : "Ik wil mijn gebied onvergankelijk maken"'. In: *Dit is de plek: schrijvers en schilders over plaats en emotie*. Katholieke Universiteit Nijmegen, 1991, p. 106-114.
- *Jan Campertprijzen 1991 : Bert Schierbeek, Leonard Nolens, Jan Siebelink, Mensje van Keulen*. BZZTôH, 1991.
- 'Jan Siebelink' (speciaal nummer van *Bzzlletin* 17 (1988) 160).
- *Jan Siebelink: informatie*. Meulenhoff, 1985.
- Mol, David. 'Jan Siebelink'. In: *Het hoge woord. Opkomst, bloei en verloop van literatuur in en aan de rand van de calvinistische wereld*. Kok, 1986, p. 94-101.
- Moor, W. de. "'Ik zat volstrekt gespannen in mijn vel" : Wam de Moor in gesprek met Jan Siebelink'. In: *Bzzlletin* 14 (1985-1986) 137, p. 75-80.
- Schouten, R. en Peene, B. 'Jan Siebelink'. In: *Kritisch Literatuur Lexicon*, augustus 1990.
- Werkman, Hans. 'Gevangen vogeltjes : Hans Werkman in gesprek met Jan Siebelink'. In: *Liter 1* (1998) 5, p. 21-32.

Internet

www.jansiebelink.nl